

HANDLEDNING

Filmtitel: Den osynlige
Regissör: Joel Bergvall & Simon Sandquist

Boktitel: Den osynlige
Författare: Mats Wahl

Rekommenderas för åldrarna: 13-16 år
En filmhandledning av Maria Katerine Larsson

Introduktion

Bok och film är två olika medier eller uttrycksätt, var och en med sitt eget språk. När en bok filmatiseras måste berättelsen anpassas till filmmediet – detta kallas adaptation. I många fall innebär adaptationen att berättelsen förändras lite. Ibland måste delar av den tas bort eller tonas ned för att filmen inte ska bli för lång, ibland måste scener läggas till eller göras om för att bättre passa det filmiska uttrycket. Just därför är det så tacksamt att arbeta med både boken och filmen – vi får förståelse dels för att en berättelse kan ta form på olika sätt, dels för hur de olika medieformerna skriver text respektive film fungerar och förhåller sig till varandra. I dagens multimediala samhälle, där vi möter utsagor och hämtar information från en rad olika medietyper, är denna kunskap ovärderlig att ha; det är helt enkelt viktigt att kunna tolka såväl text som rörliga bilder och förstå hur budskap kommuniceras på olika sätt i de olika medierna.

När du som lärare arbetar med både bok och film kan du välja att läsa boken först och se filmen sedan, eller tvärtom. Det går också bra att arbeta fördjupat med delar av boken respektive filmen parallellt, till exempel för att jämföra hur en viss scen eller händelse i berättelsen uttrycks i bok respektive film. Tillsammans med eleverna kan du då upptäcka och analysera hur litteraturen och filmen använder sig av olika medel för att kommunicera och gestalta såväl skeenden som känslor och stämningar.

Berättelsen

Den osynlige är en berättelse om ungdomar, våld och hämnd. Filmen är mycket löst baserad på boken, och det är nästan svårt att se de båda berättelserna som en och samma – delar av händelseutvecklingen följs åt i bok respektive film, men de båda berättelserna är helt olika upplagda och

berättas ur olika perspektiv i de olika medierna. Orsaken till konflikten mellan den osynlige huvudkaraktären och gänget av våldsamma ungdomar, och motivet till våldet, skiljer sig också åt i de två versionerna. Detta gör att de delvis behandlar olika teman.

Mats Wahls roman är närmast en poetisk deckarberättelse, där vi följer polismannen Harald Fors som utreder Hilmer Erikssons försvinnande. Ganska snart visar det sig finnas kopplingar mellan Hilmer och en grupp ungdomar med nynazistiska ideal, ledda av Annelie Tullgren, och boken handlar därför mycket mer om rasism och dess roll i ett litet samhälle. I boken är Hilmer osynlig redan från början, och följer polisens utredning och jakten på sin egen gömda, misshandlade kropp.

I filmen Den osynlige har Hilmer bytt namn till Niklas, och är från början en levande och synlig karaktär som vi får lära känna. Den rasistiska/nynazistiska kopplingen finns inte i filmen, utan här handlar det istället om att Niklas tros ha anmält Annelies delaktighet i ett inbrott i en juvelerbutik, vilket blir skälet till att han misshandlas och grävs ned i skogen.

Bok och film

I boken är den osynlige Hilmer inte den egentliga huvudpersonen – det är polisen Harald Fors. Vi får följa honom genom hela boken medan han utreder ett brott, en ung mans försvinnande. Redan i början av boken, i den första meningen, får vi veta att Hilmer har blivit osynlig. Detta skiljer sig från filmens början. Hilmer följer sedan Fors i jakten på förövarna. Trots att han är osynlig blir han närvarande när någon tänker på honom. Läsaren får ta del av Hilmers liv och drömmar, och även hans tankar efter att han upptäcker sin osynlighet.

Konflikten mellan Hilmer och hans förövare är tydlig i boken, liksom de unga nazisternas förakt för allt och alla utanför sin egen krets. Hilmer har försvarat skolkamraten Mehmed och därmed blivit måltavla för förövarna, som leds av den grymma Annelie Tullgren. Den centrala problematiken i boken är våldsam nynazism och tyst smygrasism i Sverige idag. Hilmer blir osynlig för att förövarna velat tysta och sudda ut honom och hans åsikter. Han kan inte göra sin röst hörd och syns bara som en siffra i brottsstatistiken.

Filmen är inspirerad av boken, men skillnaderna mellan bok och film är större än likheterna. Filmen handlar om Niklas Eriksson, en klipsk kille med författarambitioner. Hans liv förändras efter en fest då han möter några ungdomar och blir brutalt misshandlad. Förövarna gömmer den misshandlade och medvetlöse Niklas och håller tyst om händelsen. I samband med försvinnandet blir Niklas osynlig. Han kan fortfarande vara med på lektionerna i skolan och lyssna på vad hans kompisar säger, men ingen kan se eller höra honom. Han inser snart att han kanske är död, ett spöke, och att han kan vandra omkring bland de levande utan att de ser honom.

Han bestämmer sig för att närma sig en av förövarna, den trasiga Annelie som förlorat sin mamma. Annelie kommer från dåliga hemförhållanden och lever ett kriminellt och utåtagerande liv. Niklas följer Annelie överallt för att söka svaret på vad som hänt med honom. Han vill veta var han är gömd så att polisen kan hitta honom innan det är för sent.

I filmen får vi också möta Peter, Niklas vän som pekat ut Niklas som tjallare för att rädda sitt eget skinn. Peter har utländsk bakgrund och blir därför en sorts ersättning för Mehmed i boken. Peter plågas av dåligt samvete och tar till slut sitt eget liv. Niklas försöker stoppa själv-

mordet, men misslyckas eftersom han är osynlig och inte existerar "på riktigt".

I filmen har man valt att skjuta det nynazistiska motivet åt sidan. Istället kretsar filmen mycket kring ungas upplevelse av utanförskap och isolering, och om behovet av att bli sedd. I filmen kan Niklas sägas vara osynlig redan innan misshandeln sker, eftersom ingen i hans omgivning ser till hans egna drömmar eller behov.

Det filmiska språket

En bok berättas med skrivna ord och i vissa fall med kompletterande bilder. I en film berättas historien visuellt med rörliga bilder och med talade ord samt musik och andra ljud. Det visuella berättandet sker på flera plan; i kamerarörelser, klipp och bildutsnitt, genom ljussättning och även genom miljöer (scenografi) och karaktärernas kläder och sminkning (kostym och mask). För en djupare förståelse för dessa element, och hur filmade och skrivna berättelser skiljer sig åt, kan du gärna ta hjälp av den separata "Läs en film"-handledningen.

I en bok beskrivs de olika miljöerna med ord, och/eller illustreras med bilder. I en film avlöser bilderna varandra och ljud och miljöer behöver inte beskrivas i ord.

Som film följer Den osynlige en klassisk dramaturgi som kan punktas ned enligt följande:

- **Anslag** – filmens början. De första scenerna ger ett koncentrat av filmen. Vi ser Niklas i en drömsekvens på sin egen studentmottagning. Scenen utspelas i hans trädgård där hans mor håller ett tal om hur stolt hon är över honom. Ingen av gästerna eller ens hans mor lägger märke till Niklas fast han är själva festföremålet. Långsamt drar han sig tillbaka, går ut i garaget och tar livet av sig med ett gevär.

• **Presentation** – redan i anslaget ser vi ofta en presentation av rollfigurerna. Niklas presenteras redan i första scenen, och genom den blir det också tydligt att hans osynlighet har en mer psykologisk innebörd. Drömscenen där han tar sitt liv är ett tydligt tecken på hur han uppfattar sin situation, och att hans önskan om att få sina egna drömmar erkända och bekräftade är den främsta i hans liv. Men hans mor "ser" honom inte som han är och han känner att han måste frigöra sig. Sedan presenteras de andra aktörerna i följd. Redan i filmens inledning får vi ett hum om hur de är, vilka goda och dåliga egenskaper de har och vad vi kan vänta oss av dem under filmens gång.

• **Konflikt** – detta behandlar oftast ett mänskligt problem, känsloladdningar eller motsättningar. I filmen ser vi en klar konflikt mellan Niklas och Annelie då Niklas försöker försvara sin vän Peter. Detta inträffar i skolans matsal. Motsättningarna leder till en brutal misshandel.

• **Fördjupning** – här klargörs hur mycket huvudkaraktären Niklas har emot sig. Motståndarna smider planer och konflikten fördjupas. Fler personer, miljöer och sammanhang förs in i handlingen; vi får veta mer om Annelie och hennes kumpaner, och om tjejen som Niklas mot sin vilja dejtar.

• **Konfliktupptrappning** – här kan vi börja spekulera i hur det hela ska sluta. Polisen hittar Niklas klocka i skogen och jakten på förövarna tättnar. Vi anar att Niklas liv håller på att slockna, att polisen sannolikt kommer att tillfångata Annelie och ställa henne inför rätta.

• **Konfliktupplösning** – nu får vi veta hur filmen kommer att sluta. Niklas ligger hjärndöd på sjukhuset och hans liv upprätthålls på konstgjord väg. Vid hans

sida vakar hans mor som inte vill tro att hon kommer att förlora honom. Annelie, som är på flykt från polisen, tar sig till sjukhuset och vill se Niklas. Utanför möter hon mamman som anklagar henne men som till slut lyssnar på vad hon har att säga. Niklas "själ" är närvarande och talar genom Annelie. Han vill att mamman ska släppa taget om honom.

• **Avtoning** – vi får följa huvudpersonerna en stund till och se hur de reagerar på det som hänt. Filmen slutar med att Annelie går in i Niklas rum. Niklas "själ" håller hennes hand då hon bryter elektriciteten till de livsuppehållande maskinerna. Utanför väntar polisen för att föra bort Annelie.

Förslag på övningar:

- Prata i mindre grupper och låt varje grupp analysera en av ovanstående komponenter. Hur ser anslaget ut, hur sker presentationen av karaktärerna ut, vad är huvudkonflikten och hur löses den? Hur sker avtoningen av spänning?
- Det dramaturgiska mönstret i filmen kan ritas upp på tavlan som en grafisk kurva där konfliktupplösningen är den högsta punkten. Nästan alla filmer och berättelser i vår kultur följer detta mönster. Prova att tillämpa det på en annan berättelse (bok eller film) som alla i klassen känner till.
- Diskutera vad som skulle hända om man flyttar om scenerna så att de mer troget följer handlingen i boken. Skulle filmen bli lika spännande om man la scenen med konfliktupplösning någon annanstans? Skulle man bli lika engagerad i filmen om man gjorde Niklas osynlig från början, som Hilmer är i boken?
- Jämför bokens början med filmens början. Hur börjar respektive berättelse? Varför börjar de så olika?

- Varför väljer regissören att börja filmen med en "drömsekvens" där Niklas begår självmord? Väcker det nyfikenhet? Ångest? Rädsla?

- Skriv en ny inledning till boken, inspirerad av filmen men utan den här drömsekvensen. Hur kan man i text presentera Niklas/Hilmer och hans livssituation? Kan man med dialog visa på förhållandet mellan honom och hans mamma?

Kostym och miljöer

I en film behöver karaktärernas utseende och kläder inte beskrivas. Inte heller skildras olika platser och miljöer i ord. Istället får vi visuellt se hur personer och platser ser ut. När man gör film så är flera konstnärer inblandade för att ge liv åt karaktärerna – exempelvis kostymören som klär dem och fotografen och scenografen som hjälper regissören att göra de olika miljöerna i berättelsen levande. Genom karaktärernas kläder och utseende presenteras en del av deras personlighet; hur de är och vilken samhällsklass eller annan gruppering de tillhör.

Förslag på övningar:

- Diskutera vilka sorters kläder och eventuellt smink de olika karaktärerna i berättelsen har. Vad säger Niklas kläder och frisyr om honom? Vad säger Annelies kläder om henne? Varför bär hon nästan alltid mössa eller uppdragen huva? Vad säger den "maskeringen" om vem hon är och vem hon vill vara?

- Vilka olika platser och miljöer får vi se i filmen? Stämmer de överens med platser och miljöer som beskrivs i boken?

- Hur bor de olika karaktärerna? Vad säger bostäderna i filmen om hur ungdomarna har det hemma? Hur skiljer sig deras olika hem åt i utseende, stämning och inredning?

Adaptionsanalys

– att jämföra bok och film

För att få en förståelse för hur berättelser ofta gestaltas olika i en bok respektive en film kan det vara fruktbart att jämföra och diskutera såväl skillnader som likheter mellan de två versionerna av en berättelse. I Den osynlige skiljer sig bok och film starkt åt. Förutom att den huvudsakliga konflikten och orsaken till den våldsamma utvecklingen har skiftat från nynazistiskt våld till en mer allmän hämndproblematik, så är karaktären Niklas/Helmer och människorna i hans liv väldigt olika gestaltade i de olika medierna. Exempelvis har han i boken en stadig flickvän – Ellen, en skötsam och ordentlig tjej som han är väldigt fäst vid och som i bokens slut får veta att hon väntar hans barn. I filmen dejtar Niklas istället en ytlig överklasstjej som mest är intresserad av hans mammas framtidsplaner för honom.

Niklas själv känner inte att han kan öppna sig för vare sig henne eller sin mor – han bär i hemlighet på sina författardrömmar och ansöker utan moderns och flickvännens vetskap till en skivutbildning i London. Att Niklas känner sig ensam och osynlig i sitt eget liv, och inte vill leva upp till omvärldens förväntningar på honom, förstår vi redan i filmens början. Hans identitetssökande, hans frigörelseprocess och hans framtidsdrömmar är en historia som filmen delvis lagt till.

Även förövaren Annelie får mer liv och blir en mer mångfacetterad karaktär i filmen än i boken. I filmen får vi se hennes verklighet och vardag gestaltas, och hennes ensamhet och isolering från ett tryggt socialt sammanhang framträder på ett sätt som inte skymtar i boken.

Förslag på övningar:

- Låt eleverna skriva ett utdrag ur Annelies dagbok eller hemliga blogg. Det ska framgå vilken "version" av Annelie de utgår från (nynazisten i boken eller den missanpassade tjejen i filmen). De ska också i ord berätta var och när i berättelsens utveckling dagboksinslaget skrivs. Hur ser Annelie på det som händer? Hur tänker hon? Vad känner hon?
- Diskutera hur jakten på Annelie och hennes medhjälpare skildras i boken respektive filmen. Hade filmen blivit lika spännande om den filmats som boken är skriven?
- Både i boken och i filmen spelar dikter viss roll – i boken är de en del av den större texten, i filmen förstår vi att det är Niklas/Hilmer som skriver dem. Diskutera och analysera dikterna i klassen eller i mindre grupper. Ni kan exempelvis jämföra dikten på s. 112 med dikten Niklas läser i filmen vid 6 min. 37 sek.
- Prata om orden i dikterna – ord är laddade med stämningar som säger något om vad de vill berätta. Prova att byta ut t ex "multnande" mot "ruttnande" eller "spirande", eller att byta ut "dimma" mot ett annat naturfenomen som "regn" eller "storm". Hur förändrar det dikternas betydelse?
- Hur beskriver förövarna sitt brott i boken? Jämför med filmen!

Andra teman och ämnen att arbeta med

Få saker sätter igång vår fantasi så bra som berättelser; både litteratur och film har en enorm förmåga att engagera såväl vårt tanke- som vårt känsloliv. Det kan därför vara tacksamt att även diskutera andra saker i anslutning till att man delat upplevelsen av en berättelse. Ta vara på elevernas egna tankar, idéer och associationer, och använd gärna berättelsen som en utgångspunkt varifrån man kan hämta exempel eller låta sig inspireras till att lära sig mer om sådant som förekommer i berättelsen. Att låta eleverna prata om och arbeta med allt från historia och språk till värdegrundsfrågor med avstamp i en filmad berättelse fungerar ofta väldigt bra, eftersom många elever blir

motiverade till aktivitet och kreativitet när kultur används i undervisningen.

När man arbetar med känsliga frågor, som döden, sorg, sjukdom och liknande, är din pedagogiska fingertoppskänsla och din kännedom om dina elever din viktigaste vägvisare i hur du utformar arbetet. En del övningar passar i vissa klasser att göra i grupp eller helklass, andra kanske enskilt eller som hemuppgift. Ibland kan man förhålla sig väldigt fritt till boken/filmen och mest låta den fungera som en inledande inspirationskälla. Det är du som pedagog som avgör vilka frågor du vill jobba med, och på vilket sätt.

Förslag på övningar:

- Boken kom ut år 2000 och filmen bara två år senare. Om ni hade fått göra filmen idag – hade ni på samma sätt valt att stryka det rasistiska motivet? Varför/varför inte? Varför tror ni att man har gjort så? Är det svårare att diskutera frågor som främlingsfientlighet i filmer än i böcker? Varför/varför inte?
- Se misshandelssekvensen i filmen utan ljud. Ur vilka vinklar är den filmad? Rita bilder av händelsen ur en annan vinkel. Hur förändrar det upplevelsen av våldet?
- Hur ska vi förstå Peters agerande i filmen? Hur tänker han och vad känner han? Vad kunde han gjort annorlunda? Varför väljer han att ta livet av sig istället för att gå till polisen? Vad betyder det för vår upplevelse att Peter är med vid misshandeln?
- Alla ungdomarna i filmen lever i olika former av utanförskap – antingen ett yttre, samhälleligt utanförskap (Annelie) eller ett inre, mer känslomässigt utanförskap (Niklas). Vilka identitetsproblem tar filmen upp? Hur gestaltar den känslan av förvirring, oro och vilshenhet inför vuxenblivandet? Påminner det om andra berättelser för ungdomar som eleverna läst eller sett? Låt eleverna enskilt eller i grupper se eller läsa en berättelse vars tematik påminner om Den osynlige och presentera för klassen. Hur liknar och skiljer sig dessa berättelser från Den osynlige?

Tips för vidare fördjupning

Böcker för elever:

Wahl, Mats, Vinterviken, 1993, Bonniers
Pohl, Peter, Vi kallar honom Anna, 1987, AWE/Gebers
Nilsson, Per, Svenne, 2006, Rabén & Sjögren
Anderberg Strollo, Åsa, Bryta om, 2007, Alfabeta

Böcker för lärare:

Janson Malena(red.), Introduktion till filmpedagogik, 2014, Gleerups

Filmer:

Vinterviken, Harald Hamrell, Sverige, 1996
Medan vi faller, Mathieu Kassowitz, Frankrike, 1995

Länkar:

UR Samtiden om rasism och mänskliga rättigheter (tillgänglig t o m 1 juli 2016)
www.ur.se/Produkter/163740-UR-Samtiden-Rasism-diskriminering-och-valfard-Har-alla-tillgang-till-valfarden

www.lararforbundet.se/artiklar/sa-kan-du-arbeta-mot-rasism-i-skolan

För support kontakta: bollnas.se/mediecentrum

Produktionsuppgifter

Den osynlige, Sverige, 2002

Regi: Joel Bergvall & Simon Sandquist

Manus: Mick Davis efter Mats Wahls roman

Foto: Joel Bergvall & Simon Sandquist

Producent: Joakim Hansson

Medverkande: Niklas – Gustaf Skarsgård, Annelie – Tuva Novotny, Peter – David Hagman,

Kerstin – Li Brådhe, Polis – Thomas Hedengran